

BABÜR ŞAH'IN KUŞATMA SAVAŞLARI

YAKUP ASLAN*

Öz: Babür Şah, saltanatının ilk günlerinden vefat ettiği tarihe kadar mütemadiyen askeri faaliyetler ile işgal etmiş bir hükümdardır. Onun askeri başarıları içerisinde Pânîpet ve Kânvâ Muharebeleri, Hindustan'ın fethine yol açması sebebiyle öne çıkar. Ancak Babür Şah'ın askeri faaliyetleri meydan muharebeleri ile sınırlanamaz. Bu makalede Babür Şah'ın Fergana'dan Hindustan'a; farklı bölgelerde yürüttüğü kuşatma savaşlarını inceledik. Madu, Esfera, Becur, Semerkant, Çendiri Vekâyi'de dikkat çeken kuşatmalar olarak tespit edilmiştir. Babür geleneksel yöntemlere dayalı kuşatma faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da ateşli silahların imkânlarından faydalanmaya çalışıyordu. Çalışmamız; kalelerin fiziki unsurları, kuşatma silah ve teçhizatları ile kuşatma yöntemleri üzerinden Babür Şah'ın kuşatma savaşlarını analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Babür, Vekâyi, Kuşatma Savaşları, Ateşli Silahlar.

The Siege Wars of Babur Shah

Abstract: Babur Shah was a ruler who was constantly engaged in military activities from the first days of his reign until his death. Among his military achievements, the battles of Pânîpat and Kânvâ, which led to the conquest of Hindustan, stand out. However, Babur Shah's military activities extended beyond field battles. This article analyses his siege wars in various territories from Fergana to India. The most notable sieges in the Vaqâyi have been identified as Madu, Isfrah, Bajaur, Samarkand and Chanderi. While Babur continued to conduct his siege operations based on conventional methods, he also sought to exploit the potential of firearms. The paper tries to analyze Babur Shah's siege wars by examining the physical features of the forts, the siege weapons and equipment, and the siege methods.

Keywords: Babur, Vaqâyi, Siege Warfare, Firearms.

* Hacettepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, yakupaslan92@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2926-470X

Giriş

Erken modern dönem (1400-1700) dünya askeri tarihinde önemli değişimlere şahitlik eder. Barut İmparatorlukları'nın¹ ortaya çıktığı bu dönem askeri faaliyetler açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Ateşli silahların yaygınlaşması, yeni kale yapılarının teşekkülü, yeni askeri taktiklerin farklı coğrafyalarda tecrübe edilmesi, mezkûr dönemi askeri tarih çalışmalarını açısından değerli kılmaktadır.²

Erken modern dönemin önemli figürlerinden biri olan Babür Şah'ın hayatı da dönemin askeri gelişmelerinin izlerini taşımaktadır. 1494'te babasının ani ölümü üzerine hâkimiyet mücadelesine atılan Babür Şah'ın hayatı, 1530'daki vefatına kadar askeri faaliyetler ile geçmiştir. Askeri faaliyetlerinin içerisinde ise menfî ve müspet neticeler barındırması bakımından meydan muharebelerinin öne çıktığı söylenebilir. Özbek Şeybânî Han ile Ser-i Pül Muharebesi, İbrahim Lûdî ile Pânîpet ve Rânâ Sangâ ile Kânvâ Muharebeleri Babür Şah'ın siyasi istikbalinde adeta birer kırılma noktasıdır. Bu savaşların önemini, Babür Şah'ın Vekâyi'nde³ ayrıntılı olarak aktarmasından anlayabiliriz. Ancak Vekâyi'ye baktığımız zaman Babür Şah'ın Fergana, Kabil ve Hindustan⁴ yıllarında pek çok kuşatma faaliyeti ile işgal ettiği de görülecektir.

¹ “Barut İmparatorlukları” tabiri V.V. Barthold, Marshall Hodgson ve H. McNeill tarafından Osmanlı, Safevi ve Babürlü İmparatorluklarını nitelemek için kullanılmıştır. Bu ifadeyi yakın tarihlerde kullanan isimlerden biri de Douglas E. Streusand'dır. Streusand, mezkûr tabiri “barutlu silahların yarattığı imparatorluklar” anlamında değil; “barut çağındaki imparatorluklar” olarak ele almaktadır. Bizim burada vurguladığımız barut imparatorlukları ifadesi Streusand'ın kullandığı anlamdadır. Bkz. Douglas E. Streusand, *Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals*, Westview Press, Boulder 2011, s. 2-3.

² Burada ifade edilen olgular, George Roberts tarafından ortaya atılan ve Geoffrey Parker tarafından erken modern dönemi, askeri bir bakış açısıyla okumak için kapsamlı bir argümana dönüştürülen askeri devrimin sacayaklarını ifade etmektedir. Askeri devrim kavramını kurumsallaştıran ve bir dünya tarihi okuması haline getiren Geoffrey Parker, erken modern dönemin savaş anlamında bir yoğunluğa sahip olduğunu söyler. Bkz. Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, 18th Printing, New York 2013, s. 1.

³ Babür'ün hatıralarını Vekâyi olarak isimlendirmesinden dolayı çalışmamızda bu kullanım tercih edilmiştir. Bkz. Ömer Faruk Akgün, “Babürname”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1991, s. 404.

⁴ Babürlüler dönemi Farsça kaynaklarda Hindustan olarak adlandırılan bölge Sind-Ganj Platosu'na işaret etmektedir. Müslüman yazarlar, Hindustan'ın sınırlarını farklı dönemlerde farklı coğrafi noktalara dayandırsalar da ekseriyetle Kuzey Hindistan'ı tasvir ettiklerini söyleyebiliriz. Bu bölge hem Müslüman hâkimiyetinin hem de politik gücün merkezi olarak kabul görmüştür. Vekâyi'ye dayanarak Hindustan ifadesini kullanan Stephen F. Dale ise Babür Şah'ın Sind suyunu geçtikten sonra karşılaştığı coğrafyayı Hindustan olarak adlandırdığını ancak onun

Babür, Pânîpet veya Kânvâ Muharebeleri kadar detaylı tasvirler sunmasa da pek çok kale ve şehir kuşatması hakkında bizlere bilgi vermektedir. Bu sebeple Vekâyi'de yer alan kuşatma savaşları ile Geoffrey Parker'ın erken modern dönemde kuşatma savaşlarının daha yaygın olduğu iddiası⁵ arasında bir ilişki kurmak mümkündür.

Babür Şah'ın "askeri faaliyetlerinin kuşatma savaşları çerçevesinde incelenmesi" çalışmamızın çıkış noktasıdır. Bu çalışmada amacımız, Vekâyi'de yer alan kuşatma pratiklerine ait ortak niteliklerin bir araya getirilerek Babür Şah'ın kuşatma savaşlarını nasıl yürüttüğünü tartışmaktır. Bu amacımıza ulaşmak adına dönemin kaleleri, silah ve teçhizatın yanı sıra kuşatma taktik ve yöntemleri incelenecektir. Gerekli olduğunda Babür Şah'ın müttefik ve düşmanlarının kuşatmalarına da göz atılarak karşılaştırma yapılacaktır. Vekâyi hem Babür Şah'ın kendisi tarafından hazırlanmış olması hem de içeriğindeki detaylı betimlemeleri sebebiyle temel başvuru kaynağımızdır. Bilinmelidir ki Vekâyi, askeri vakaları bizzat savaşın içerisinde yer alan bir hükümdarın dilinden aktarması sebebiyle çok kıymetlidir. Vekâyi'nin Reşit Rahmeti Arat, Wheeler M. Thackston ve Annette S. Beveridge tarafından yapılan neşir ve tercüme mukayeseli bir şekilde kullanılmıştır. Bilhassa çalışmamızın anlamlı hale gelmesini sağlayacak askeri terimler, zikredilen kaynakların karşılaştırılması ile elde edilmiştir. Vekâyi'nin yanı sıra Mirza Muhammed Haydar Duğlat'ın Tarih-i Reşîdî, Hândmîr'in Habîbü's-Siyer, Gülbeden Begüm'ün Hümâyûnnâme, Bayezid Beyat'ın Tezkire-i Hümâyûn ve Ekber ile Şeyh Zeyn'in Tabakat-ı Babürî gibi eserleri ile çalışmamız desteklenmiştir.

Literatür

Söz konusu kuşatma savaşları olduğunda sadece Babür Şah dönemi için değil; klasik Babürlü devri (1526-1707) için de literatür oldukça sınırlıdır. William Irvine'nin ansiklopedik eseri,⁶ Babürlü askeri tarih araştırmaları için başlangıç sayılabilir. Irvine kuşatmalar hakkında araştırmacıya ansiklopedik

yaptığı coğrafi tasnifin sistematik olmadığını ve bu hususta kesin bir kanaat dile getirmediğini ifade eder. Stephen F. Dale, *The Garden of Eight Paradises: Babur and the Culture of Empire in Central Asia, Afghanistan and India (1483-1530)*, Brill, Leiden 2004, s. 356-357; Biz de bu çalışmada Hindistan ifadesini Babürlü kaynaklarında ifade edildiği gibi Kuzey Hindistan'ı belirtmek için kullandık.

⁵ Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Parker, erken modern dönemin savaşlarla dolu olduğunu ve bunlar içerisinde ise kuşatma faaliyetlerinin daha yaygın görüldüğünü iddia etmektedir. Bkz. Parker, *a.g.e.*, s. 155.

⁶ William Irvine, *The Army of the Indian Moguls: Its Organization and Administration*, Luzac&Co, London 1903.

bilgiler vermektedir. Yirminci yüzyılın başında yayımlanan eser, günümüzde bir başvuru kaynağı olarak kullanılsa bile onun çalışmasının üzerinden geçen yüzyılı aşkın sürede askeri tarihin kapsamı oldukça genişlemiştir. Son yıllarda Jos Gommans, Pratyay Nath ve Douglas Streusand gibi isimler tarafından getirilen yeni yorumlar Babürlü askeri tarih araştırmalarının sınırlarını genişletmiştir. Jos Gommans, yerleşik ve göçebe toplumlar ile bağımlı sürdüren Babürlülere askeri başarısını her iki taraftan da askeri ihtiyaçlarını temin edebilme becerisine dayandırır. Sınır kavramı, at ticareti, ordu-devlet ilişkisi Gommans'ın odaklandığı temaları oluşturur.⁷ Gommans'a göre kaleler Babürlüler için ana ticaret güzergâhlarını emniyet altında tutma, askeri nakliye hatlarına koruma sağlama, buldukları bölgenin asayişini sürdürme imkânları sunmaktaydı.⁸ Dolayısıyla Gommans kalelerin jeopolitik önemine vurgu yapmaktadır. Hindistan'daki kale kuşatmalarının Avrupa'da olduğu gibi büyük dönüşümlere⁹ neden olmadığını ve merkezileşme çabası içerisinde olan Babürlülere karşı kalelerin yerel idarecilere fayda sağladığını iddia etmektedir.¹⁰ Pratyay Nath, kale kuşatmalarını coğrafya temelinde ele alır. Coğrafi şartların savaşların yöntemine etki ettiğini belirterek geniş ve düz alanların meydan savaşlarına; ormanlık ve engebeli coğrafyaya sahip bölgelerin ise kuşatma savaşlarına imkân tanıdığını söyler.¹¹ Birtakım kuşatma yöntemlerini okuyucuya aktaran Nath, Babürlülerin başarılarını tek bir taktik, silah veya yöntemle değil; birçok farklı unsuru bir arada seferber edebilmesine dayandırır.¹² Ayrıca imparatorluk sınırları üzerine tartıştığı bölümde kalelerin sınırları belirlediği düşüncesindedir. Ona göre Babürlüler, müstahkem mevkiiler ile ülke içi ve sınırlar ötesi yol güzergâhlarının kontrolünü sağlamak arzusunda idiler.¹³ Babür dönemi kuşatmaları ile ilgili kaleme aldığı makalesinde ise Becur ve Çendirli kuşatmalarını Hümayun döneminde gerçekleştirilen Çampanîr ve Çunar

⁷ Jos Gommans, *Mughal Warfare: Indian Frontiers and High Roads to Empire, 1500-1700*, Routledge, London and New York, 2002.

⁸ Gommans, *a.g.e.*, s. 137-140.

⁹ Barut devriminden sonra *trace italienne* olarak adlandırılan yıldız kale tarzının ateşli silahların yıkıcı gücüne karşı etkili olması, kuşatmaların süresini uzatmış ve daha büyük orduların oluşmasını gerekli kılmıştır. Bkz. Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Füsun Tayanç ve Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 117-125.

¹⁰ Gommans, *a.g.e.*, s.137-141.

¹¹ Pratyay Nath, *Climate of Conquest: War, Environment, and Empire in Mughal North India*, Oxford University Press, New Delhi 2019, s. 52-53.

¹² Nath, *a.g.e.*, s. 38-53.

¹³ Nath, *a.g.e.*, s. 176.

kuşatmaları ile mukayese etmektedir.¹⁴ Babür dönemi kuşatmalarını ele aldığı bölümden bu makalede yararlandık. Douglas E. Stresusand ise Babürlülerin, düşmanlarına mutlak bir askeri üstünlük sağlamaları sebebiyle birkaç meydan savaşı dışında ekseriyetle kuşatma savaşları ile iştilal ettiklerini öne sürmektedir. Stresusand'a göre meydan savaşlarında Babürlülerin karşısına çıkmaktan sakınan muhalif gruplar, kalelere sığınmak zorunda kalmış ve bu durum kuşatma savaşlarını öne çıkarmıştır.¹⁵ Bu isimler, Babürlü askeri tarihine önemli katkılarda bulunmuştur ancak yine de Babür dönemi kuşatma savaşları ile alakalı yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Zira kuşatma savaşlarına gösterilecek ilgi, başta Babür dönemi olmak üzere tüm Babürlü askeri tarihine yeni soru(n) ve yorumlar kazandıracaktır.

Vekâyi'de Kaleler ve Fiziki Unsurları

Vekâyi'de kaleler ile ilgili birkaç farklı isimlendirme yer alır. Kaleyi bir bütün olarak tanımlamak için kullanılan kelimelerden biri *kurgan*'dir. Reşit Rahmeti Arat kurganın, üzerine toprak yığılmış höyüklere özgü bir ifade olduğunu ve zaman içinde duvar veya düşmana karşı koruma sağlayan sur anlamına kavuştuğunu söyler.¹⁶ Vekâyi'nin Fergana vilayeti bahsinde "*Tüm Maveraünnehir bölgesinde Semerkant ve Keş kurganlarından sonra Endican kurganından daha büyük kurgan yoktur*"¹⁷ ifadesi mezkûr şehirlerin kalelerinden bahsetmektedir. Vekâyi'de kurgan, kale anlamından başka sur ve tabya anlamlarında da kullanılmıştır. "*Bazı yığıtler de düşmanın harp ve darbına hiç aldırmandan, ok ve yayına bakmadan kurganı delmek ve bozmakla uğraştı.*"¹⁸ cümlesindeki kurgan kelimesini sur olarak düşünebiliriz. "*Kurganın hemen*

¹⁴ Pratyay Nath, "Siege Warfare in Mughal India, 1519-1538", *Warfare and Politics in South Asia From Ancient to Modern Times*, Ed. Kaushik Roy, Manohar, New Delhi 2011, ss. 121-144.

¹⁵ Stresusand, *a.g.e.*, s. 255, 257.

¹⁶ Arat, kurgan kelimesinin etimolojine dair değerlendirmelerinin yanı sıra Vekâyi'den kurgan kelimesinin kullanımına dair örnekler de verir. Bkz. Reşit Rahmeti Arat, "Notlar", *Baburnâme (Vekâyi)*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 688.

¹⁷ Gazi Zahiruddin Muhammed Babur, *Baburnâme (Vekâyi)*, Doğu Türkçesinden Çev. Reşit Rahmeti Arat, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2006, s.133, Zahiruddin Muhammad Babur Mirza, *Bâburnâme, Part One: Fergana and Transaxonia, Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation*, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1993, s. 1; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur Pâdshâh Ghâzî, *The Bâbur-nâme in English (Memoirs of Bâbur)*, c. I, Çev. Annette Susannah Beveridge, Luzac and Co., London 1922, s. 3.

¹⁸ Babur, *Baburnâme (Vekâyi)*, s. 410; Zahiruddin Muhammad Babur Mirza, *Bâburnâme, Part Two: Kabul, Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation*, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1993, s. 463.

*dış tarafında henüz tamamlanmamış bir tabyayı (kurganı) ele geçirdiler*¹⁹ cümlesinde ise kurganın bir tabyayı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Kurgan kelimesinden başka *erk* kelimesi de Vekâyi'de iç kale anlamında kullanılmaktadır. “*Düşman erki güçlendirmiş; fakat dış kurganda ihtiyaten bir iki kişi bulunuyormuş*”²⁰ ve “*ilk önce dış kurganda bulunan Mukim'in hazinesine gittim...o geceyi erkte geçirdim*”²¹ cümlelerinde *erk* kelimesinin iç kale olarak kullanıldığını görüyoruz. *Senger*²² de Babür Şah'ın müstahkem bir mevki anlamında yer verdiği kelimelerdendir. *Senger* bir kale olarak değil daha ziyade müstahkem mevki veya berkitilmiş bir yer olarak kullanılmıştır. Babür bu kelimeyi Kabil'de işittiğini ve dağın berkitilmesine *senger* denildiğini söyler.²³ Vekâyi'de yaygın olarak zikredilen isimlendirmeler arasında *kale* de bulunmaktadır.²⁴

¹⁹ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 168; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part One...*, s. 61; Beveridge ise buradaki kurgan kelimesini bir duvar olarak değerlendirmektedir. Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 53.

²⁰ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 560; Zahiruddin Muhammad Babur Mirza, *Bâburnâme, Part Three: Hindustan, Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation*, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1993, s. 711; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur Pâdshâh Ghâzi, *The Bâbur-nâma in English (Memoirs of Bâbur)*, c. II, Çev. Annette Susannah Beveridge, Luzac and Co., London 1922, s. 594.

²¹ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 400; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 447 ve 449; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 337.

²² *Senger* (سنگر) Farsça taş kökünden türetilen bir kelime olup “siper, hendek” gibi anlamlara sahiptir. Bkz. Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 923; F. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Rotledge, Fifth Impression, London 1963, s. 703.

²³ “*O civardaki Afganlar küçük bir dağı senger yapmışlardı. Senger kelimesini Kabil'e geldiğimiz zaman duymuştuk; buradaki halk, dağı güçlendirmeye senger dermiş.*” ve “*Beunû'ye inildiğinde o vadadaki kabilelerin kuzey tarafındaki dağlarda hemen bir senger yaptığı haber alındı.*” şeklinde *senger* kelimesi Vekâyi'de yer alır. Bkz. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 312 ve 313; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 305; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 232, 233. Babür Şah'ın dağın berkitilmesi ile meydana getirilen müstahkem mevki anlamında kullandığı şekilde Bayezid Beyat da *senger* kelimesini kullanmaktadır. Perane isimli bir zemindarın Behre dağlarından birinde *senger* yaptığını ve Hümayun'un bunlar üzerine hareket ettiğini eserinde zikreder. Bkz. Bayezid Beyat, *Tadhkira-i Humayun wa Akbar*, Ed. Muhammed Hidayet Hüseyin, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1941, s. 153. Beyat bir başka yerde ise Mirza Kamran'ın sütkardeşinin Zemin-daver civarında bir dağ üzerinde *senger* yaptırdığından bahsetmektedir. Beyat, *a.g.e.*, s. 41. Ayrıca hem Babür Şah'ın hem de Bayezid Beyat'ın *senger* ile ilgili bahsi Afgan sahası için zikrettikleri anlaşılmaktadır.

²⁴ Kabil vilayetini tarif ederken “*kalesi dağa bitişiktir*” der. Bkz. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 284; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 263; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 200. Başka bir yerde ise kale ve kurgan sözcükle-

Bunlar arasında kurgan ve kale, müstahkem bir mevkiyi tanımlamak adına Vekâyi'de sık sık zikredilen sözcükler olarak tespit edilmiştir.

Vekâyi ve dönem kaynakları kalelerin fiziki durumları hakkında da bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Kale surları, hendek, hendek köprüleri, burç, iç kale (erk) Babür Şah'ın karşılaştığı kalelerin ortak fiziki unsurlarından bazılarını oluşturur. Vekâyi'de Fergana ve Maverâünnehir sahasındaki kaleler hakkında dikkat çekici ifadeler yer almaktadır. Babür Şah, Fergana bölgesinde uzun yıllar süren savaşlar sebebiyle pek çok yerin *surlar* ile çevrili olduğunu söylemektedir.²⁵ Timurlu mirzaları arasındaki biteviye siyasi mücadeleler ve Moğol-Özbek akınları, küçük yerleşim birimlerinin dahi surlar ile çevrenmesini gerektirmiştir. Babür Şah'ın kuzeni Mirza Muhammed Haydar Duğlat da Özbek akınları esnasında müstahkem mevkilerin önem kazandığını eserinde dile getirmektedir. Şeybânî Han'ın Hisar hâkimi Hüsrev Şah üzerine düzenlediği sefer sırasında kalesi olan beylerin kendi kalelerine sığındıklarını; olmayanların ise sarp coğrafyalara kaçtıklarını ifade ederek²⁶ surlarla çevrili mevkilerin Özbeklere karşı sığınlan yerler olduğunu ifade etmiştir. Hândmîr de Ebû Said Mirza Han'ın torunlarından Sultan Ali Mirza'nın Şeybânî Han'a karşı meydan savaşına gücü olmadığını bu sebeple Semerkant'ın burç ve surlarına bel bağladığını söyleyerek²⁷ Timurlu mirzalarının müstahkem mevkilere sığındıklarını gösteren bir başka delil sunmuş olur. Dolayısıyla kaynaklar Maverâünnehir ve Fergana bölgesindeki yerleşim birimlerinin surlar ile çevrendiğini mütemediyen tekrar eder.

Erken modern dönem kaleleri hakkında bilgi veren eserlerde yaygın olarak bahsedilen kale yapılarından bir diğeri *hendek*'tir. Hendek, kuşatma anında düşman birliklerinin kale duvarına ulaşmasını engellemeye yönelik bir işleve sahiptir. Hendekler derinliklerine ve su ile dolu olup olmamalarına

rini bir arada kullanmaktadır: “*Mirzaların ana-akacı-singli va haremli ve hazayini Kala-i İhtiyâreddinde edî kim ala Kurganga meşhurdur.*” Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 433; “*Mirzaların anneleri, büyük ve küçük kızkardeşleri, karıları ve hazinelerin hepsi Ala-Kurgan diye meşhur olaran Kal'a-i İhtiyâreddin'de bulunuyordu.*” Babur, *Bâburnâme (Vekâyi)*, s. 392; Zahirü'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 327.

²⁵ Fergana-Semerkant arasında sefer eden Babür Şah, o civar vilayetleri hakkında şunları söyler: “*O vilayetlerde Moğollar ve Özbekler yüzünden kurgan olmayan hiçbir köy yoktur.*” Babur, *Bâburnâme (Vekâyi)*, s. 202; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part One...*, s. 121; Zahirü'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 98.

²⁶ Mirza Muhammad Haidar Dughlat, *The Tarikh-i-Rashidi: A History of Moghuls of Central Asia*, Çev. E. Denison Ross, Sampson Low, Marston and Company, London 1895, s. 164.

²⁷ Hândmîr, *Habîbü's-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, c. IV, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), İntişârât-ı Hayyâm, Tahran 1380, s. 276.

bağlı olarak kalenin savunma gücünü artırırlardı. Babür Şah'ın da kale hendeğinden bahsettiği pek çok örnek Vekâyi'de yer alır. Fergana Vadisi'nin önemli kalelerinden Endican'ın etrafında bir hendek bulunduğu zikredilir.²⁸ Vekâyi, Semerkant'ın kale duvarları etrafında da hendek bulunduğunu ifade eder.²⁹ Ayrıca kale hendeklerine yapılan pek çok başka bahis sayesinde³⁰ hendeklerin, kale yapıları için önemli yapısal unsurlardan olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra hendek ile kaynaklarda geçen *hendek köprüleri* de burada zikredilmelidir. Hendek köprüleri, kuşatma öncesinde kaldırılarak kaleye erişim engellenirdi. Babür'ün tasvirleri, hendek köprülerinin misyonunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Tabakât-ı Babürî'de ve Vekâyi'de Kutile Kurganı'ndan bahsedilirken kalenin asma köprü ile sürülerin giriş çıkışına imkân tanıdığı söylenir. Etrafı yüksek kayalarla çevrili Kutile için asma köprü'nün mevcudiyeti kale savunmasını artıran bir unsurdur. Zira kaynaklar, kalenin Ludilerin Lahor Valisi Devlet Han Ludi'nin oğlu olan Gazi Han tarafından tahkim edildiğini ve güçlü bir yapısı olduğuna işaret etmektedir.³¹ *Burç ve tabyalar* da Vekâyi'nin zikrettiği kalelerin fiziki unsurları arasında yer alır. Bunlar düşmanı kale duvarından uzak tutmak amacıyla savunanlara avantaj sağlamaktaydı. Özellikle kuşatma öncesinde kale burçlarının tamir ve tahkimi işine gayret gösterildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Örneğin Hüseyin Baykara'nın Pilçerağ'da zafer kazandıktan sonra Belh'e yöneldiğini haber alan Emir Nizâmeddîn Şeyh Ali

²⁸ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 134. Zahiruddin Muhammad Babur, *Baburnâme, Part One...*, s. 3; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 3.

²⁹ "İş o dereceye vardı ki bizimkiler hendek kenarına kadar gidip esirler getiriyorlardı." Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 183, Zahiruddin Muhammad Babur, *Baburnâme, Part One...*, s. 89; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 73. Hândmîr de Semerkant Kuşatması sırasında Babür'ün askerlerinin "*kale hendeğinin kenarına*" kadar giderek esir aldıklarını ifade eder. Hândmîr, *a.g.e.*, s. 233.

³⁰ Babür Kabil'deyken hendek yolundan bahseder. Bkz. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 408; Zahiruddin Muhammad Babur, *Baburnâme, Part Two...*, s. 459; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 346. Bir başka örnek, Hândmîr'in Madu Kurganında derin bir hendekten bahsetmesidir. Bkz. Hândmîr, *a.g.e.*, s. 266. Mirhand da Hüseyin Baykara'nın Kunduz Kuşatması sırasında askerlerin kale hendeğine girerek surlara saldırı düzenlediklerini ifade etmektedir. Bkz. Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd "Mîrhând", *Târih-i Ravzatu's-Safa li Sireti el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, c. VII, Nşr. Cemşid Keyânfer, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1380, s. 5779.

³¹ Kutile Kalesi hakkında bkz. Zain Khan, *Tabaqat-ı Baburî*, Çev. S. Hasan Askari, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 1982, s. 63; Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 464; Zahiruddin Muhammad Babur, *Baburnâme, Part Three...*, s. 557; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 462. Vekâyi'de Bab Kurganı hakkında bilgi verilirken de hendek köprüsüne değinilmektedir. Ahmed Tenbel'in adamlarının Bab Kurgan kapısını ele geçirdikten sonra hendek köprüsünü indirerek kaleye asker soktukları ifade edilmektedir. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 259, Zahiruddin Muhammad Babur, *Baburnâme, Part One...*, s. 223; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 171.

Tagayi Belh şehrinin burç, duvar ve kapılarını berkitmeye başlamıştır.³² Babür de Şeybânî Han'ın gelmesine rağmen Hüseyin Baykara'nın evlatlarının İhtiyarüddin Kalesi'ni tahkim etmeden bırakmalarını sitemkâr bir üslupla ifade eder.³³ Babür ise Esfera'ya hareket ettiğinde İbrahim Sard/Saru Kabil'in burcunu tahkim etmekle meşgul olmuştur.³⁴ Dolayısıyla kaynaklardaki kale tasvirleri yukarıda örneklerine yer verdiğimiz unsurlar ile bezelidir. Etrafi surlar ile çevrili bazen iç içe duvarlara sahip müstahkem mevkilerden bahsedebiliriz. Bu mevkiler burç, tabya, hendek gibi savunma yapıları ile birlikte anlatılmaktadır. Bu kısımdaki amacımız kuşatma savaşlarının gerçekleştiği fiziki zemini genel hatlarıyla aktarmaktır.

Babür Şah'ın Kuşatma Silah ve Teçhizatı Hakkında

Bu bölüm, teknolojik determinizme dayanarak ateşli silahları Babür Şah'ın askeri başarılarındaki temel faktör olarak görme amacı taşımamaktadır. Babür Şah'ın askeri faaliyetleri incelendiği vakit ona müspet neticeler getiren unsurların çeşitliliği görülmektedir. Babür, farklı unsurları bir araya getirip entegre ederek düşmanlarına üstünlük sağlamayı başarmıştır. Dolayısıyla buradaki amacımız, Babür ordusuna ait askeri silah ve teçhizatların niteliklerini ortaya koymak ve kuşatma esnasındaki rollerini saptamaktır. Billhassa öne çıkarılan ateşli silahlar, ne zaferlerin ana sebebi olarak görülmeli ne de görmezden gelinip önemsizleştirilmelidir. Babür Şah'ın, dönemin modern askeri donanım ve teçhizatından yararlandığı ancak bu silah ve teçhizatın onun kuşatma faaliyetlerine etkisinin sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.

Timurlularda ateşli silahların kullanımına dair kaynaklarda birtakım ifadeler yer almaktadır. Bu hususta dikkat çeken önemli bir bilgi, İspanyol elçi Ruy Gonzalez de Clavijo tarafından not düşülmüştür. Clavijo, Emir Timur'u Semerkant'ta ziyareti esnasında onun her yerden silah ustaları getirttiğini ve bunların içerisinde arkebüz üreten silah ustalarının ve topçuların olduğunu söylemektedir.³⁵ Timurlularda ateşli silahların varlığı ile ilgili bir diğer iddia, İqtidar Alam Khan tarafından dile getirilmiştir. Khan; Nizameddin Şamî, Mîrhând, Abdürrezzâk Semerkandî ve Şerefeddin Ali Yezdi'nin *kemân-ı ra'd*

³²Hândmîr, *a.g.e.*, s. 210; Khwandamîr, *Habîbu's-Siyar*, c. III/ II, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1994, s. 458.

³³Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 392; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 433; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 328.

³⁴Hândmîr, *a.g.e.*, s. 229.

³⁵Ruy Gonzalez de Clavijo, *Embassy to Tamerlane 1403-1406*, Çev. Guy le Strange, George Routledge&Sons, London 1928, s. 288.

olarak adlandırdıkları bir misil silahından bahsetmektedir.³⁶ Khan'ın öne sürdüğü kemân-ı ra'd olarak ifade edilen bu silahın topun iptidai bir örneği olup olmadığı³⁷ konusunda kesin bir şey söyleyemesek de bu veriler Timurlular tarafından barut ile ateşlenen misil silahların kullanımına işaret etmektedir. Nitekim Hüseyin Baykara'nın Hisar Kuşatması'nda *kazan* adı verilen bir top kullanması Timurlu hanedanında topun mevcudiyetinin en açık delilidir.³⁸ Bu veriler ışığında Babür Şah'ın, ateşli silahların varlığından haberdar olduğunu varsayabiliriz. Ancak Babür Şah'ın, ordusunda tam olarak ne zaman ateşli silahları istihdam ettiğine dair kesin bilgi vermek zordur. Vekâyi'nin 1508-1519 yılları arası mevcut olmadığı için Babür'ün ateşli silahları temini hakkında birtakım çıkarımlarda bulunmamız gerekiyor. Bu mesele hususunda genel kanaat, Babür Şah'ın Safeviler aracılığı ile ateşli silahları temin ettiği yönündedir. Çaldıran Savaşı sonrası ateşli silahların İran sahasında yaygınlaşması³⁹ ve

³⁶ İqtidar Alam Khan; Nizami Şami, Şerefüddin Ali Yazdi, Kemalüddin Abdurrezzak Semerkandî gibi kaynakların kemân-ı ra'd adlı taş atan bir misil silahtan bahsettiklerini söyler. Yazar kaynaklara dayanarak bu silahın topun iptidai bir türü olduğu iddiasındadır. İqtidar Alam Khan, "Firearms in Central Asia and Iran During the Fifteenth Century and the Origins and Nature of Firearms Brought By Babur", *Proceedings of the Indian History Congress*, ciltLVI, 1995, s. 437-438; İqtidar Alam Khan, *Gunpowder and Firearms Warfare in Medieval India*, Oxford University Press, New Delhi 2004, s. 42. Üstelik Khan, Babür'ün kazan adını verdiği top türü ile Mirza Şahrüh devri kemân-ı ra'd silahı arasında benzerlik olduğunu ve topun iptidai bir türünün Babür'den önce Timurlular tarafından kullanıldığını ifade eder. Khan, *a.g.m.*, s. 439 ve s. 443.; Khan, *a.g.e.*, s. 69. Ancak Jos Gommans, İqtidar Alam Khan'ın bu iddialarının ikna edici olmadığı görüşündedir. Toplardan bahseden kaynakların anakronik ifadeler kullandıklarına veya taş atabilen farklı kuşatma aletleri olabileceklerine dikkat çeker. Barut ile kullanılan farklı türde silahlar olduğunu ve bunların top olarak ele alınmasının hatalı olabileceğine vurgu yapar. Gommans, *a.g.e.*, s. 146-147.

³⁷Burhan İzgin, *Babürler Devleti'nde Askerî Teşkilat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 48-49.

³⁸ Vekâyi'de 1495-1496 senesinde gerçekleşen Hisar Kuşatması sırasında kazan topu kullanıldığı açıkça ifade edilmektedir. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s.172; Zahiruddin Muhammad Babur, *Baburnâme, Part One...*, s. 69; Zahiru'd-din Muhammad Babur, *The Babur-nâma in English...*, c. I, s. 59. Hândmîr de kemânâ-yi râ'd olarak bahsetmektedir. Hândmîr, *a.g.e.*, s. 204.

³⁹İran'da ateşli silahların kullanımına Çaldıran'dan daha önce rastlanmasına rağmen Osmanlılar ile yapılan savaşların etkisi öne çıkmaktadır. Önce Akkoyunlular'ın Otlukbeli Savaşı'nda (1473); daha sonrasında ise onların mirasını devralan Safevilerin Çaldıran'da (1514) Osmanlı ateş gücü karşısında aldıkları mağlubiyetler topun İran coğrafyasında yayılmasında tesirli olmuştur. Nitekim Safevilerde ilk tophane ihdası Şah İsmail döneminde 1516'da meydana getirilmiştir. Sertaç Sarıççek, "Safevilerde Topçu Sınıfı ve Topun Safevî Harp Sanatındaki Yeri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 37, 2022, s. 50-51. Safevilerde Çaldıran Muharebesi'nin ardından Safevilerin top ve tüfekçi teminine önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bkz. William Floor, "The Safavid Army: Continuity and Change", *The Safavid World*, Ed. Rudi Matthee, Routledge, New York 2022, s. 225-226.

Babür'ün Şah İsmail ile ittifakının zamansal olarak örtüşmesi,⁴⁰ onun ateşli silahları Safeviler ile ilişkisi sırasında ordusuna dâhil etmiş olabileceğini düşündürmektedir. Vekâyi 1519 yılı olayları ile yeniden konuşmaya başladığında Babür'ün, ordusunda ateşli silahlara yer verdiği görülmektedir. Safeviler ile yakın ilişkide olduğu bu yıllar (1514-1519) teknoloji aktarımı için uygun bir dönem olarak değerlendirilebilir.

Babür Şah'ın top ve tüfek gibi ateşli silahlar ile kalkan, ok ve merdiven gibi geleneksel silah ve teçhizatları kuşatmalarda kullandığı kaynaklarda zikredilmektedir. Vekâyi'de üç farklı top türü karşımıza çıkar: *kazan*, *darbzen* ve *frenği*. *Kazan topu*, ekseriyetle müstahkem mevkilere karşı kullanılan ve yaklaşık 11 kilogram ile 13 kilogram nispetinde gülle atabilen havan tipi ağır toplardan idi.⁴¹ Taşınmaları arabalar ve büyükbaş hayvanlar ile sağlanabilen bu topların kurganlara karşı kullanılmak üzere imal edildiğine dair bir açıklama Vekâyi'de yer almaktadır: “*Biyane ve diğer bazı tâbi olmayan kurganlar için, Üstad Ali Kul'ya büyük bir topun dökülmesi emredilmişti.*”⁴² Buradan Üstad Ali Kul'nın top dökümü ile meşgul olduğu ve Babür döneminde kazan topu üretildiği anlaşılmaktadır. Babür hatratının devamında bu yeni dökülen topun 1600 kadem mesafeye kadar taş atabildiğini zikreder.⁴³ *Kazan* topundan daha küçük olan ve muharebelerde kullanılan *darbzen topları* ise muhtemelen dönemin Müslüman imparatorluklarında hayli yaygın idi.⁴⁴ Vekâyi'de darbzenlerin arabalara yüklenerek taşındıkları ve muharebe esnasında araba üzerinden

⁴⁰ Babür ile Şah İsmail ittifakının sebepleri ve gelişimi hakkında bkz. Eralp Erdoğan, “Babürlü İmparatorluğu'nun Kuruluş Safhasında Şah İsmail ile Babür İttifakı”, *History Studies*, ciltVI, sayı 4, 2014, ss. 31-39.

⁴¹ Andre de la Garza, *The Mughal Empire at War: Babur, Akbar and the Indian Military Revolution, 1500-1605*, Routledge, New York 2016, s. 37.

⁴² Babür Şah burada kazan topunu *uhğ kazan* olarak ifade etmektedir. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 519; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Three...*, s. 649; Zahirü'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 536.

⁴³ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 527; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Three...*, s. 663; Zahirü'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 547. İqtidar Alam Khan, Vekâyi'de ifade edilen kadem ifadesini bir adım olarak ele aldığımızda Babür'ün kazan toplarının bin metre altında olamayacağı çıkarımında bulunmaktadır. Khan, *a.g.e.*, s. 64; Aynı eserin bir başka kısmında ise 1600 kadem mesafeyi 1219 metre olarak belirtmiştir. Khan, *a.g.e.*, s. 72.

⁴⁴ Gabor Agoston, “Firangi, Zarbzan, and Rum Dasturi: The Ottomans and the Diffusion of Firearms in Asia”, in *Şerefê. Studies in Honour of Prof. Géza David on His Seventieth Birthday*, Ed. Pal Fodor, Nandor E. Kovacs, Benedek Peri, Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2019, s. 100.

ateşlendikleri ifade edilmektedir.⁴⁵ Arabalar üzerinde taşınabilmesi ve daha hafif bir top türü olmasından dolayı savaş esnasında hareket ettirilebiliyordu. Üstad Ali Kuli kazan topları ile anılırken Mustafa Rumi'nin darbzen topları ile anılması bu topların Osmanlı ülkesinden temin edilme ihtimalini de akla getirmektedir. Babür dönemi için çok sayıda kazan ve darbzen topundan bahsetmek mümkün değildir. Ancak Babür'ün 1528 yılında tahsisatı olan beylerin gelirlerinin yüzde otuzunu hazineye ayırmalarını istemesi⁴⁶ ve bu tarihten yaklaşık on iki yıl sonra Gence (1540) Muharebesi'nde Hümayun'un 700 darbzen topuna sahip olması top teminine önem verildiğini göstermektedir.⁴⁷ Babür Şah'ın bir diğer top türü ise *frenğî'dir*. Pânîpet ve Ghaghra (1529) Muharebeleri'nde etkin kullanılmış hafif bir top türüdür. Frengîlerin Ming Hanedanı üzerinden veya Portekizli denizciler tarafından Hint alt kıtasına taşındığı iddia edilmektedir. Gabor Agoston ise frengî kelimesi ile Osmanlıların *prangi* kelimesi arasındaki benzerliğe dikkat çekerek Rumi topçuların Portekizlilerden daha önce bu hafif top türünü Hint Okyanusu'na ulaştırmış olabileceğine dikkat çeker.⁴⁸ Babür frengî toplarından ilk olarak 1519 yılında Becur seferi sırasında bahsetmektedir.⁴⁹ Bu toplar Pânîpet Muharebesi'nde de Ali Kuli tarafından ordunun önünde konuşlandırılan toplar arasında bulunmaktaydı.⁵⁰ Babür Şah'ın Becur seferinde adını ilk kez andığı bir diğer ateşli silah türü ise *tüfekler*'di. Babür'ün betimlemelerinden Becur halkının tüfeğe aşina olmadığı anlaşılmaktadır.⁵¹ Babür tarafından tüfeklerin en etkili kullanıldığı savaşlar ise Pânîpet ve Kanvâ'dır. Pânîpet'te yaklaşık 1000-1200 tüfekçiden bahsedilmektedir⁵² ancak Gence Muharebesi'nde bu sayının 5000 olarak zikredilmesi⁵³

⁴⁵ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 470, 563; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Three...*, s. 717, 770; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 599, 656.

⁴⁶ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 573; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Three...*, s. 735; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 617.

⁴⁷ Dughlat, *a.g.e.*, s. 474; İqtidar Alam Khan, Hümayun'un 1539'da Çavsâ Muharebesi'nde ciddi kayıplar verdikten sonra Gence'deki darbzen miktarının 700 olduğuna dikkat çeker. Khan, *a.g.e.*, s. 72.

⁴⁸ Frengî toplarının Hindistan'a yayılması hakkında farklı görüşler için bkz. Agoston, *a.g.m.*, s. 99-100; Khan, *a.g.e.*, s. 69-70.

⁴⁹ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 410; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Two...*, s. 463; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 369.

⁵⁰ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 470; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Three...*, s. 571; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 473.

⁵¹ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 409; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Two...*, s. 461; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 368.

⁵² İqtidar Alam Khan, "The Matchlock Musket in the Mughal Empire: An Instrument of Centralization", *Proceedings of the Indian History Congress*, cilt LIX, 1998, s. 348; Khan, *a.g.e.*, s. 150; İzgün, *a.g.t.*, s. 55; Gülbeden Begüm, Babür'ün Pânîpet'te 12 bin kadar askeri olduğunu

tüfekçi sayısında yaklaşık beş katına kadar bir artış olduğunu gösterir. Ateşli silahların yanı sıra Babür Şah'ın kuşatmalarda faydalandığı geleneksel silah ve teçhizatlardan da bahsetmek gerekir. *Merdiven, ok ve kalkan* bu anlamda öne çıkmaktadır. Babür Vekâyi'de “askere kalkan, merdiven ve kurgan zaptı için lazım olan diğer hazırlıkları yapmaları emredildi”⁵⁴ derken kuşatmalarda merdiven ve kalkanın ehemmiyetini göstermekteydi. Aynı şekilde Becur Kurgan kuşatmasının ilerleyen safhasında askerler “kalkan geçirip, merdiven koyarak”⁵⁵ kaleye hücum etmişlerdir. Bu örnekler, kalkan ve merdiven gibi geleneksel kuşatma ekipmanlarının ehemmiyetini koruduğunu göstermektedir. Dolayısıyla lağım kazıp kale cenginde ateşli silahlardan faydalanmanın yanı sıra geleneksel silah ve teçhizatın birlikte kullanımının ilk örneklerine geçiş, Babür dönemini askeri teknoloji ve taktiklerin geçirdiği dönüşüm bakımından önemli kılmaktadır. Bir geçiş süreci olarak görebileceğimiz Babür dönemi, kuşatma savaşları üzerinden askeri gelişmeleri takip etmemize imkân tanımaktadır.

Babür Şah'ın Kuşatma Faaliyetleri

Babür Şah önemli meydan savaşları gerçekleştirmesine rağmen Vekâyi incelendiği zaman kuşatmaların sayısının dikkat çektiğini söylemiştik. Bu kuşatma savaşlarında bazen kuşatan bazen de kuşatılan olarak Babür'ün farklı kuşatma taktik ve faaliyetleri ile iştigal ettiği görülmektedir. Bu kısımda Babür'ün hangi taktik ve uygulamaları kuşatmalarda kullandığını inceleyeceğiz.

ancak bunların içerisinde 6-7 bin “*kâr âmedenî/hizmet edebilir-iş görebilir*” kişi olduğunu ifade eder. Gulbadan Begam, *The History of Humâyûn (Humâyûn-Nâma)*, Çev. Amette S. Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1902, s. 94; Mirza Haydar Duğlat ise Pânîpet'te Babür'ün 10 bin kadar askeri olduğundan bahseder. Dughlat, *a.g.e.*, s. 358. Babür Şah, Peşaver'de *beg* ve *ıçkilerine* ordunun teftişini emrettiği zaman ordu mevcudunun 12 bin kadar olduğu kendisine bildirilmiştir. Ancak bu sayı tüccar, hizmetkar, cümle çerik ve nökerin dahil edilmesi ile 12 bine ulaşmaktadır. Dolayısıyla tüfekçilerin 1000-1200'den fazla olmadığı tahmini yapılmaktadır. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 474-475; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Three...*, s. 577; Zahiru'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 480; Stephen Fredric Dale, *Timurid Prince and Mughal Emperor 1483-1530*, Cambridge University Press, 2018, s. 123.

⁵³ Dughlat, *a.g.e.*, s. 475; Khan, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁴ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 409; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Two...*, s. 461; Zahiru'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 368; Çendiri Kalesi kuşatmasında da şöyle söyler: “Bütün askere, kale zaptı için, elzem olan kalkan, merdiven ve nökeri kalkanlar hazırlamaları emredildi.” Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 560; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Three...*, s. 709; Zahiru'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. II, s. 593.

⁵⁵ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 410; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâma, Part Two...*, s. 463; Zahiru'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 369.

Babür'ün tıpkı diğer hükümdarlar gibi öncelikli amacı, bir muharebe yaşamadan kalenin kendisine tâbi olmasını sağlamaktır. Bu amaçla, kale hâkimine elçi göndererek kaleyi teslim etmesi söylenirdi. Kaledekilerin bir mukavemet göstermeden teslim olmaları, kuşatmaya dayanacak güçleri olup olmamalarına bağlıydı. Babür Şah'ın 1504 senesinde Kabil'i zaptı bu minvalde bir örnek olabilir. Kaynaklarda Kabil'in hâkimi Muhammed Mukim Argun'un mukavemet gücüne sahip olmadığı için Babür Şah'a elçiler göndererek kalenin anahtarını teslim ettiği anlatılır.⁵⁶ Babür ise Kabil'i ele geçirmesini "muharebe ve mücadelesiz" bir fetih olarak ifade eder.⁵⁷ Pânîpet zaferinden sonra Rânâ Sangâ tehlikesinin ortaya çıkmasıyla beraber kurgan sahiplerinin Babür'ü tercih etmeleri de kale cengi vuku bulmadan hâkimiyet sağlanan örneklerdendir.⁵⁸ 1519 yılında Becur Kurganı önüne gelindiğinde ise muteber bir adam Becur hâkimine kaleyi teslim etmesi için elçi olarak gönderilmiştir.⁵⁹ Babür'ün niyeti bir çatışma yaşamadan kaleyi ele geçirmektir. Ancak Becur Kurganı, Kabil örneğinde olduğunun aksine sulh ile teslim olmaya yanaşmayacaktır. Kuşatılan yer sulh ile teslimiyete yanaşmadığı durumlarda Becur Kuşatması örneğinde olduğu gibi muhasara kaideleri uygulamaya konulurdu. Müstahkem mevki önüne gelen Babür Şah ilk olarak kale etrafında ordunun yerleşmesini sağladı. Ordunun coğrafi gerekliliklere göre sefer yapması ve kuşatma alanına yerleşmesi Babür Şah'ın dikkat ettiği hususlardandı.⁶⁰ Kalenin çevre-

⁵⁶Hâdnîr, *a.g.e.*, s. 308; Khwandamir, *a.g.e.*, s. 505.

⁵⁷Babür, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 284; Zahiruddin Muhammad Babür, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 263; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 199.

⁵⁸Nizam Han'ın Rânâ Sangâ tehlikesi ve Babür'ün vaatleri neticesinde Biyane kurganını Babür'e teslim etmesi örnek gösterilebilir. Babür, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 521; Zahiruddin Muhammad Babür, *Bâburnâme, Part Three...*, s. 653; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. II, s. 539; Abu'l-Fazl, *The History of Akbar*, c. I, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, Murty Classical Library of India, London 2015, s. 338 ve 339. Yine Kendar Kurganı hâkimi Hasan Meken'in Babür'e tabi olması da zikredilebilir. Babür, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 513; Zahiruddin Muhammad Babür, *Bâburnâme, Part Three...*, s. 641; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. II, s. 529-530. Güvalyar Kalesi'nin Tatar Han tarafından önce teslim edilmek istenmesi ancak daha sonra vazgeçilmesine rağmen kaledeki adamların Babür'ün askerlerini hile ile kaleye sokmaları kalenin teslimini kaçınılmaz kılmıştır. Burada Rânâ Sangâ tehlikesi baş göstermesi ile Babür'e sığınanlar olduğu anlaşılmaktadır. Babür, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 521-522.; Zahiruddin Muhammad Babür, *Bâburnâme, Part Three...*, s. 653; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. II, s. 539-540; Khwâjah Nizâmuddîn Ahmad, *The Tabaqât-i-Akbarî*, c. II, Çev. B. De, The Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1936, s. 32-33.

⁵⁹Babür, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 409; Zahiruddin Muhammad Babür, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 461; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 367-368.

⁶⁰Babür Şah, Kabil'den hangi bölgeye sefer yapılması hususunda "yer-su bilir kişilerin davet edilerek etraf ve canip tahkik kılındı" şeklindeki sözlerinden coğrafyayı iyi bilen insanlar ile meşveret yapıldığı ve ona göre hareket edildiği anlaşılmaktadır. Babür, *Baburnâme (Vekayi)*, s.

lenmesi, ordu birliklerinin kalenin hangi burc, duvar veya kapısına karşı kuşatma faaliyetlerini yürüteceklerini belirledikten sonra gerçekleşirdi. Her bir birliğin bulunduğu bölgeden kale duvarlarına saldırı düzenlemesi muhasara kaidelerinin doğru bir şekilde yürütülmesini sağlar ve düşmanın sıklet merkezini farklı noktalara dağıtmayı amaçlardı. Çendiri Kalesi'ne gelindiği zaman Babür Şah'ın ifadeleriyle kale etrafının “yer yer, merkez, sağ ve sol kollar arasında taksim” edilmesi kuşatma sırasında ordunun uygun mevkilere yerleştirildiğini gösterir.⁶¹ Ordu, kale etrafına belirli bir düzen ile yerleştikten sonra kuşatma faaliyetleri icra edilirdi.

Babür Şah, kale kuşatmalarında farklı kuşatma taktik ve yöntemleri kullanmaktaydı. Vekâyi'deki anlatımlardan Babür Şah'ın kuşatmalarda ateşli silahlardan yararlandığı anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz Becur ve Çendiri Kurganı kuşatmaları barutlu silah kullanımına örnek tasvirler içerir. Becur kuşatmasında Üstad Ali Kulu mahiyetindeki askerlerin kaledekileri tüfek atarak öldürdükleri ifade edilmektedir. Tüfekten habersiz olan Becur halkının günün sonunda tüfek atışları yüzünden “başlarını kaldıramaz” bir vaziyete gelmeleri dikkat çekicidir.⁶² Ayrıca Becur Kuşatması'nda tüfek atışının lağım faaliyeti yürüten askerlere ve kale duvarına tırmananlara koruma sağladığı anlaşılıyor.⁶³ Çendiri'de ise Üstad Ali Kulu top ile taş atmak için uygun bir yer seçer ve topun buraya yerleştirilmesi için istihkâmcı (beldâr)⁶⁴ ve çavuşlar (muhasıl) memur edilir. Üç dört defa kaleye top atılmasına rağmen bir tesirinin olmadığı ifade edilmektedir.⁶⁵ Bu örneklerde görüldüğü üzere Babür Şah'ın kuşatmalarda yararlandığı top ve tüfeğin etkisi sınırlıydı. Kale duvarlarına tesir etmekten uzaktı. Ancak kale almak için kazan topu döktürülmesi ve

308; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 301; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 229. Becur Kurganı etrafına yerleşilirken de Babür Şah, ordunun kaleyi coğrafi unsurları dikkate alarak çevrelemesini anlatır. Babur, *Bâburnâme (Vekâyi)*, s. 409; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 461; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 368.

⁶¹ Babur, *Bâburnâme (Vekâyi)*, s. 559; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Three...*, s. 709; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. II, s. 592-593.

⁶² Babur, *Bâburnâme (Vekâyi)*, s. 409; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 461; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 368-369.

⁶³ Nath, *a.g.m.*, s. 127-128.

⁶⁴ Vekâyi'de yer alan teknik terimlerden biridir. Temel amaçları istihkâm faaliyetlerini yürütmektir. Kuşatma sırasında toplar için uygun mevzi kazmak gibi görevleri olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Ekrem Gül, “Babürname'de Geçen Askeri Terimler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, cilt LXII, sayı 1, 2014, s. 66.

⁶⁵ Babur, *Bâburnâme (Vekâyi)*, s. 561; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Three...*, s. 711; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. II, s. 595.

bunların kuşatma sahasına taşınmaları Babür Şah'ın bu teknolojiye önem verdiğini de gösterir. Başka bir yöntem ise kaleye doğru tünel açılarak kale duvarlarında tahribat oluşturmak idi. Babür Şah, Esfera Kuşatması'nda iki üç yerde serkublar yapılarak *nakb* (çoğul: nakkâb) atılmasını emretmiştir.⁶⁶ Sözlükte “yer altı yolu, lağım, tünel, kazmak”⁶⁷ gibi anlamlara sahip olan nakkâbın işi, kale duvarına doğru lağım açmak ve kale duvarını göçertmek idi. Lağım kale duvarına ulaştığında yanıcı maddeler ile doldurularak kale duvarının hasar görmesi sağlanırdı.⁶⁸ Kaynaklarda birçok hükümdar tarafından kale ele geçirmede nakb atıldığı zikredilmektedir. Hândmîr, Şeybânî Han'ın İhtiyarüddin kuşatmasında nakb atıldığını ve kale burcuna bu sayede zarar verildiğini söyler.⁶⁹ Timurlularda da nakkâb adı verilen lağımçıların faaliyetlerine rastlanmaktadır. Timur'un Hindistan seferi sırasında Batnir ve Miret Kalesi duvarlarının delinmesi için lağım atılmıştır.⁷⁰ *Serkub* ise tabya benzeri yüksek bir platform gibi inşa edilerek kuşatanlara kale karşısında avantajlı bir mevzi kazandırmayı amaçlardı.⁷¹ Sonuç olarak Esfera Muhasarası'nda serkublar yapıp nakb atılmasının kale duvarında bir tahribata neden olup olmadığına dair bir ifade Vekâyi'de zikredilmiyor. Ancak Babür'ün bu hamlesinden sonra kale hâkiminin aciz kalarak kaleyi teslim etmesi, içerdekiler açısından kalenin zaptının kaçınılmaz hale geldiğini göstermektedir. Becur Kuşatması'nda ise Dost Bey'in adamlarının kalenin şimâl-i şarkî tarafındaki burcun dibini kazdıkları ve daha sonra burcun delindiği ifade edilmektedir.⁷² Esfera'da nakkâb ve serkublardan faydalanması ve Becur'da burcun kazılarak delinmesi, geleneksel kuşatma yöntemlerinin Babür Şah tarafından sürdürüldüğünü gösterir.

Kale duvarına nihai hücumdan önce düşünülmesi gerekli bir başka mesele ise kale hendeği idi. Kale hendeklerinin amacı, düşmanı kale duvarından

⁶⁶ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 169; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part One...*, s. 61; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 53.

⁶⁷ Kanar, *a.g.e.*, s. 1688; Steingass, *a.g.e.*, s. 1418.

⁶⁸ Lağımlara barut doldurmaya başlanmasından sonra kale duvarlarında yarattığı tesir nedeniyle lağımçılık faaliyetleri daha çok önem kazanmıştır. Bkz. Nath, *a.g.e.*, s. 39-40.

⁶⁹ Hândmîr, *a.g.e.*, s. 380; Khwandamir, *a.g.e.*, s. 540.

⁷⁰ Batnir Kuşatması'nda lağım atılması hk. Gıyâseddin Ali-i Yezdî, *Saadetâame ya Rûznâme-i Gazavât-ı Hindustân*, Ed. İrec Aşar, Miras-ı Mektub, Tahran 1379, s. 91; Muhammed Emin Koçak, “Timur'un Savaş Sanatı: Hindistan Seferi Örneği (1398-1399)”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt V, sayı 9, 2023, s. 166; Sinan Eren, Tarihçi *Gıyaseddin Ali Yezdi'nin Saadetnâme'si (Metin Tercümesi ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 72; Miret Kuşatması'nda lağım atılması hk. Gıyâseddin Ali-i Yezdî, *a.g.e.*, s. 127-128; Koçak, *a.g.m.*, s. 166; Eren, *a.g.t.*, s. 96.

⁷¹ Nath, *a.g.e.*, s. 42; Irvine, *a.g.e.*, s. 130.

⁷² Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 410; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 463; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 369.

uzak tutmaktı. Babür'ün askeri faaliyetlerini yürüttüğü coğrafyada pek çok kalenin hendeği olup bazen kuşatma ihtimali belirince savunma tedbiri olarak kale duvarlarının etrafına hendek kazıldığı da kaynaklarca zikredilmektedir.⁷³ Hendekler ise su ile dolu olup olmamalarına göre farklılaşmaktaydı. Ayrıca kalelerin nehir kıyısına inşa edildiği yerlerde nehirlere hendek vazifesi görürdü.⁷⁴ Su bulunan hendekle karşılaşıldığında kuşatan tarafın hendek suyunu tahliye etmesi kaleye hücumdan önce gerekli olurdu. Hüseyin Baykara'nın oğlu Mirza Bediüzzaman'ın Şirgân Kalesi kuşatmasında kale hendeğindeki suyu boşaltıp yerine toprak ve ağaç doldurduğunu Hândmîr aktarmaktadır.⁷⁵ Vekâyi'de Babür Şah, muhasara ettiği yerlerde hendek suyunun boşaltılması ile ilgili bir bilgi aktarmaz. Daha çok kale hendeklerinin ani saldırılar ile aşılıp surlara merdiven atılmasına yönelik eylemlere değinmektedir.

Surlara ani saldırılar ile kale zaptı dönemin yaygın kuşatma faaliyetlerindendi. Bu ani saldırılar, kale duvarına merdiven atarak gerçekleştirilirdi ve gizlilik içerisinde yürütülmesine özen gösterilirdi. Özellikle birçok vakıda, bu ani saldırıların gece vakti yapıldığını görmekteyiz.⁷⁶ Yukarıda ifade ettiğimiz Becur ve Çendiri kuşatmalarında da ateşli silahlardan ziyade aslında kale duvarına merdiven atarak yapılan saldırılar, kuşatmanın neticesini belirlemiştir. Kale içerisindekilerin ani baskınlardan haberdar olmaları ise baskınlara akim kalmasına neden olmaktadır. Buna karşılık kaledeki emirler arasından düşman tarafına muhtelif vaatler ile meyledenler veya halkın kale hâkiminden memnun olmaması da ani baskın ile kale zaptına zemin hazırlayabiliyordu. Şah İsmail'in desteği ile Babür'ün Semerkant'a hâkim olduğu sırada yaşananlar bu duruma örnek gösterilebilir. Babür'ün kızıl serpuş ile Semerkant'a yeniden hâkim olmasının üzerinden çok geçmeden şehir halkı, onun Şah İsmail adına hutbe okutmasından rahatsız olmuştur. Bundan dolayı Babür, Ubeydul-

⁷³ Özbekler, Hisar üzerine harekete geçince Babür kaleyi berkitip hendek kazdırtmıştır. Hândmîr, *a.g.e.*, s. 525; Khwandamir, *a.g.e.*, s. 597.

⁷⁴ Dere-i Nûr Kalesi örnek gösterilebilir: "Kurganı derenin önünde ve iki tarafından çay ile çevrilen bir çıkıntı üzerindedir." şeklinde tasvir edilmektedir. Babur, *Baburnâme (Vekâyi)*, s. 292; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Two...*, s. 275; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 210.

⁷⁵ Hândmîr, *a.g.e.*, s. 302; Khwandamir, *a.g.e.*, s. 502.

⁷⁶ Nesuh kurganının zaptı için bkz. Babur, *Baburnâme (Vekâyi)*, s. 198; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part One...*, s. 113; Yine Babür'ün ikinci kez Semerkant'ı birkaç aylığa ele geçirdiği vakıda da görevlendirdiği askerler, gece vakti gizli bir şekilde kaleye merdiven atarak ani bir baskın ile şehri ele geçirmişlerdi. Babur, *Baburnâme (Vekâyi)*, s. 229; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part One...*, s. 169, 171; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâma in English...*, c. I, s. 132-133.

lah Han ile yapılan savaşta yenildikten sonra Semerkant'ı tamamen Özbeklere kaybetmiştir.⁷⁷

Kuşatmaların neticesine etki eden en önemli faktör ise *iaşe* meselesiydi. Hem kuşatanlar hem de kuşatma altındakiler, iaşeleri imkân verdiği ölçüde mücadelelerini sürdürebiliyordu. Babür Şah, iaşenin önemini kendisine has bir üslupla hatıratında şöyle ifade etmiştir: “*bir kurganı tahkim etmek için, bir baş, iki kol ve iki ayak lazımdır. Baş-kumandan, iki kol-iki taraftan gelecek olan imdat ve yardım, iki ayak-kurganın suyu ile zahiresidir.*”⁷⁸ Kalenin yiyecek ve içeceğine yapılan bu vurgu önemlidir zira Babür Şah, ahalinin açlık derecesine düşecek kadar gıda sıkıntısı çekmesi üzerine Semerkant şehrini terk etmek zorunda kaldığı bir tecrübe yaşamıştır. Yine bir başka vakıda Babür Şah'ın ve Safevi Necm Beg'in ordu toplayıp geldiklerini haber alan Özbeklerin ilk işi kaleye tahıl ve hububat depolamak olmuştur.⁷⁹ Yiyecek ve içecek maddelerinin yeterli olduğu şartlarda kaleler savunmalarını sürdürebilirlerdi ancak bunların yokluğunda yapılacak bir şey kalmıyordu. Örneğin Hüseyin Baykara'nın Belh Kuşatması 40 günü aştığı vakit kalede büyük bir gıda sıkıntısı baş göstermiş ve kaledekiler bir elçi yollayarak aman dilemek zorunda kalmıştı.⁸⁰

Babür Şah'ın kuşatma altına alındığı örnekler de mevcuttur. Bu örnekler onun kale savunmasında ne gibi faaliyetler yürüttüğünü göstermektedir. Billhassa Semerkant'ta Şeybânî Han'ın kuşatmasına aylarca direnmesi zikre değerdir. 1500 senesinde yapılan Ser-i Pül Muharebesi'nde ağır bir yenilgi alan Babür Şah, pek çok adamını kaybetmiş bir şekilde Semerkant surlarının arkasına sığınır. Akıbetini Semerkant duvarlarına bağlayan Babür, ilk iş olarak hemen kurganı tahkim etmeye başlar.⁸¹ Beyleri şehrin kapı ve duvarlarında farklı noktalara tayin edip kendisi dört bir yana yardıma gidebilecek şekilde şehrin merkezinde konuşlanır. Savunanların temel amacı düşmanı kale duvarlarından uzak tutmak olduğu için Özbekler duvarların yakınına kadar geldik-

⁷⁷ Dughlat, *a.g.e.*, s. 246, 259-260; Erdoğan, *a.g.m.*, s. 33-34.

⁷⁸ Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 239; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part One...*, s. 189; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 145.

⁷⁹ Hândmîr, *a.g.e.*, s. 526.

⁸⁰ Mîrhând, *a.g.e.*, c. VII, s. 5809.

⁸¹ Bir kuşatma tehlikesi baş gösterdiği zaman kale surlarının berkitilmesi lazım gelen tedbirlerdendi. Pek çok kuşatma örneğinde içerdekinin bu faaliyeti kaynaklarda zikredilir. Örneğin Babür Agra'yı ele geçirdikten sonra kuşatılma ihtimalini gören yerel güçler, kurganlarını tahkim etmeye girişmişlerdi. Babur, *Baburnâme (Vekayi)*, s. 508; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part Three...*, s. 631; Zahiru'd-din Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. II, s. 523.

leri zaman Babür ve adamlarının ok atarak onları püskürttüklerine şahit oluruz. Babür, muhasara süresince kale duvarı üzerinde her gece dolaştıklarını zikreder ki düşmanın gece vakti ani baskınlar ile kale duvarına merdiven atmasına karşı böyle tedbirler uygulanıyordu. Kuşatma sürerken etrafa yardım talebiyle elçiler gönderilmiş ancak bir yardım cevabı gelmemiştir. Kuşatma süresinin uzaması neticesinde erzak sıkıntısı baş göstermiştir. Ahalinin köpek ve eşek eti yemesi, hayvanların ise ağaç yaprakları ve hatta ıslatılmış talaş yemesi icap etmiştir. Üstelik bir yardım ihtimalinin olmaması da Babür'ün beyleri ve halk üzerinde yılgınlığa yol açarak firarlara sebep olmuştur. Netice olarak Babür'ün bir gece vakti şehri terk etmesi ile Semerkant Şeybânî Han'ın eline geçecektir.⁸² Burada ele aldığımız Semerkant Kuşatması'nda Babür Şah'ın muhasara altında iken hangi tedbir ve faaliyetleri yürüttüğünü görmekteyiz. İçerdekilerin kale duvarlarına yerleştikten sonra amaçları düşmanı yaklaşmamaktı. Her türlü hile ve aldatmaya karşı daimi bir teyakkuz halinde bulunduğu ancak ne kadar başarılı bir savunma yapılırsa yapılsın muhasaranın akıbetini ikmal şartlarının belirlediği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Orta Çağ istihkâm mimarisine sahip ve coğrafya ile uyumlu mevkilerde inşa edilmiş kaleler; siyasi hâkimiyetin sınırlarını belirlemekte, askeri ve ticari amaçlarla kullanılan ana yolların güvenliğini sağlamakta ve buldukları bölgenin emniyetini temin etmekteydi. Bu sebeplerden dolayı kale veya surlarla çevrili şehirleri ele geçirmek siyasi hâkimiyetin tecellisi demektir. Hâkimiyetin kaleler ele geçirmekle mümkün olduğunu bilen Babür Şah da Fergana'da babasının mirasını korumak, Maverâünnehir'de Timurlu mirasını devralmak, Kabil'de hâkimiyet sağlamak, Hindistan'ın egemeni olmak için pek çok kuşatma faaliyeti içerisinde olmuştur.

Vekâyi'den takip edebildiğimiz Madu, Esfera, Semerkant, Becur ve Çendiri gibi muhasaralar, Babür Şah'ın kuşatma faaliyetlerine dair bilgiler sunar. Bu kuşatmalarda Babür'ün hem geleneksel yöntemlerden hem de ateşli silahlardan faydalandığını görmekteyiz. Becur ve Çendiri Kuşatmalarını analiz ettiğimizde ateşli silahların kullanıldığını ancak etkisinin sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Tüfekçilerin rolü, kaleye taarruz eden birliklere okçuların yaptığı gibi koruma ateşi sağlamak veya düşmanı püskürtmek üzerine kuru-luydu. Toplar ise kale duvarlarında bir gedik açmaktan uzaktılar. Babür'ün

⁸² Babur, *Baburnâme (Vekâyi)*, s. 238-vd.; Zahiruddin Muhammad Babur, *Bâburnâme, Part One...*, s. 183-vd.; Zahirü'd-dîn Muhammad Bâbur, *The Bâbur-nâme in English...*, c. I, s. 142-vd.

ateşli silahları, muharebe meydanlarındaki performansları ile Hindistan savaş tarzında önemli gelişmelere yol açmışlardı. Ancak kuşatmalarda böyle bir etkiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır.

Babür Şah kuşatmalarda daha çok geleneksel kuşatma yöntemlerini uygulamaktaydı. Kale duvarlarına merdiven ve ip atarak ani saldırılar gerçekleştirdiği pek çok vakıa mevcuttur. Bu vakıalar, Babür'ün temel amacının mümkün olduğunca az asker kaybı ile kurganları ele geçirmek olduğunu göstermektedir. Duvarlara merdiven ve ip atarak yapılan ani saldırılara lağım atılması ve kale burcunun delinmesi gibi faaliyetler de eşlik etmekteydi. Babür Şah'ın hem kuşatan hem de kuşatılan konumundayken hesaba katmak zorunda olduğu en önemli husus ise iâşe meselesi idi. Semerkant şehrinde uzun bir süre Şeybânî Han tarafından muhasara altına alınan Babür, iâşe eksikliği neticesinde şehri teslim etmek zorunda kalmıştır. İâşenin önemini kavramış olan Babür, onun ehemmiyetini bir insanın iki ayağı olarak teşbih etmektedir. Dolayısıyla Babür geleneksel kuşatma yöntemlerinden de faydalanmaya devam etmiştir. Hatta Fergana'daki faaliyetleri ile Hindistan'ın fethinden sonraki kuşatmaları arasında büyük farklar mevcut değildir. Top ve tüfekler, kuşatma sahnesinde görünür hale gelmiş olmalarına rağmen Esfera (1494-95) ile Çendiri (1528) Kuşatmaları arasında farklılıklardan daha çok benzerliklere şahit olmaktayız.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki literatürde Babürlü kuşatma savaşlarının merkezinde Ekber Şah yer almaktadır. Ekber döneminde Hindistan'ın önemli kalelerinden Çitor, Ranthambhor, Asirgarh gibi yerlerin kuşatmaları ile ele geçirilmesi, araştırmacıları bu döneme odaklanmaya yöneltmiştir. Babür dönemi ile ilgili öne çıkan askeri tarih incelemeleri ise ekseriyetle Pânîpet ve Kanvâ Muharebeleri etrafında şekillenmektedir. Biz bu çalışmamız ile Babür döneminin kuşatma faaliyetlerine dikkat çekmeye gayret ettik. Babür'ün kuşatma faaliyetlerine analitik bir çerçeve kazandırabilmek gelecekte Babürlü askeri tarihi ile ilgili tartışma alanımızı genişletecektir.

KAYNAKÇA

ABU'L-FAZL, *The History of Akbar*, c. I, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, Murty Classical Library of India, London 2015.

AGOSTON, Gabor, "Firangi, Zarbzân, and Rum Dasturi: The Ottomans and the Diffusion of Firearms in Asia", in *Şerefe. Studies in Honour of*

Prof. Géza David on His Seventieth Birthday, Ed. Pal Fodor, Nandor E. Kovacs, Benedek Peri, Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest 2019, ss. 89-104.

AKGÜN, Ömer Faruk, "Babürname", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1991, ss. 404-408.

ARAT, Reşit Rahmeti, "Notlar", *Baburnâme (Vekayi)*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

BAYEZİD BEYAT, *Tadhkira-i Humayun wa Akbar*, Ed. Muhammed Hidayet Hüseyin, Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1941.

CLAVIJO, Ruy Gonzalez de, *Embassy to Tamerlane 1403-1406*, Çev. Guy le Strange, George Routledge&Sons, London 1928.

DALE, Stephen Fredric, *The Garden of Eight Pradises: Babur and the Culture of Empire in Central Asia, Afghanistan and India (1483-1530)*, Brill, Leiden 2004.

DALE, Stephen Fredric, *Timurid Prince and Mughal Emperor 1483-1530*, Cambridge University Press, 2018.

DUGHLAT, Mirza Muhammad Haidar, *The Tarikh-i Rashidi: A History of Moghuls of Central Asia*, Çev. E. Denison Ross, Sampson Low, Marston and Company, London 1895.

ERDOĞAN, Eralp, "Babürlü İmparatorluğu'nun Kuruluş Safhasında Şah İsmail ile Babür İttifakı", *History Studies*, ciltVI, sayı 4, 2014, ss. 31-39.

EREN, Sinan, Tarihçi *Gıyaseddin Ali Yezdi'nin Saadetnâme'si (Metin Tercümesi ve Değerlendirme)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

FLOOR, William, "The Safavid Army: Continuity and Change", *The Safavid World*, Ed. Rudi Matthee, Routledge, New York 2022, ss. 224-244.

GARZA, Andre de la, *The Mughal Empire at War: Babur, Akbar and the Indian Military Revolution, 1500-1605*, Routledge, New York 2016.

GAZİ ZAHİREDDİN MUHAMMED BABUR, *Baburnâme (Vekayi)*, Doğu Türkçesinden Çev. Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

GIYÂSEDDİN ALİ-İ YEZDÎ, *Saadetâame ya Rûznâme-i Gazavât-ı Hindustân*, Ed. İrec Afşar, Miras-ı Mektub, Tahran 1379.

- GOMMANS, Jos, *Mughal Warfare: Indian Frontiers and High Roads to Empire, 1500-1700*, Routledge, London and New York, 2002.
- GULBADAN BEGAM, *The History of Humâyûn (Humâyûn-Nâma)*, Çev. Annette S. Beveridge, Royal Asiatic Society, London 1902.
- GÜL, Ekrem, “Babürname’de Geçen Askeri Terimler Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, cilt LXII, sayı 1, 2014, ss. 27-104.
- HÂNDMÎR, *Habîbü’s-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, c. IV, (Nşr. Muhammed Debîr Siyâkî), İntişârât-ı Hayyâm, Tahran 1380.
- IRVINE, William, *The Army of the Indian Moguls: Its Organization and Administration*, Luzac&Co, London 1903.
- İZGİN, Burhan, *Babürler Devleti’nde Askerî Teşkilat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.
- KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2013.
- KHAN, İqtidar Alam, “Firearms in Central Asia and Iran During the Fifteenth Century and the Origins and Nature of Firearms Brought By Babur”, *Proceedings of the Indian History Congress*, ciltLVI, 1995, ss. 435-446.
- KHAN, İqtidar Alam, “The Matchlock Musket in the Mughal Empire: An Instrument of Centralization”, *Proceedings of the Indian History Congress*, c. LIX, 1998, ss. 341-359.
- KHAN, İqtidar Alam, *Gunpowder and Firearms Warfare in Medieval India*, Oxford University Press, New Delhi 2004.
- KHWÂJAH NIZÂMUDDÎN AHMAD, *The Tabaqât-i Akbarî*, c. II, Çev. B. De, The Royal Asiatic Society of Bengal, Calcutta 1936.
- KHWANDAMIR, *Habîbü’s-Siyar*, c. III/ II, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1994.
- KOÇAK, Muhammed Emin, “Timur’un Savaş Sanatı: Hindistan Seferi Örneği (1398-1399)”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, ciltV, sayı 9, 2023, ss. 161-176.
- MÎRHÂND, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd, *Târih-i Ravzatü’s-Safâ fi Sîreti el-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ*, c. VII, Nşr. Cemşîd Keyânfer, İntişârât-ı Esâfîr, Tahran 1380.

- NATH, Pratyay, "Siege Warfare in Mughal India, 1519-1538", *Warfare and Politics in South Asia From Ancient to Modern Times*, Ed. Kaushik Roy, Manohar, New Delhi 2011, ss. 121-144.
- NATH, Pratyay, *Climate of Conquest: War, Environment, and Empire in Mughal North India*, Oxford University Press, New Delhi 2019.
- PARKER, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- PARKER, Geoffrey, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800*, 18th Printing, New York 2013.
- SARIÇİÇEK, Sertaç, "Safevîlerde Topçu Sınıfı ve Topun Safevî Harp Sanatındaki Yeri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 37, 2022, ss. 49-75.
- STEINGASS, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Routledge, Fifth Impression, London 1963.
- STREUSAND, Douglas E., *Islamic Gunpowder Empires: Ottomans, Safavids, and Mughals*, Westview Press, Boulder 2011.
- ZAHIRU'D-DÎN MUHAMMAD BÂBUR PÂDŞÂH GHÂZÎ, *The Bâbur-nâma in English (Memoirs of Bâbur)*, c. I, Çev. Annette Sussannah Beveridge, Luzac and Co., London 1922.
- ZAHIRU'D-DÎN MUHAMMAD BÂBUR PÂDŞÂH GHÂZÎ, *The Bâbur-nâma in English (Memoirs of Bâbur)*, c. II, Çev. Annette Sussannah Beveridge, Luzac and Co., London 1922.
- ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR MIRZA, *Bâburnâma, Part One: Fergana and Transaxonia, Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation*, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1993.
- ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR MIRZA, *Bâburnâma, Part Two: Kabul, Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation*, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1993.
- ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR MIRZA, *Bâburnâma, Part Three: Hindustan, Chaghatay Turkish Text with Abdul-Rahim Khankhanan's Persian Translation*, Ed. ve Çev. Wheeler M. Thackston, The

Department of Near Eastern Languages and Civilisations, Harvard University, 1993.

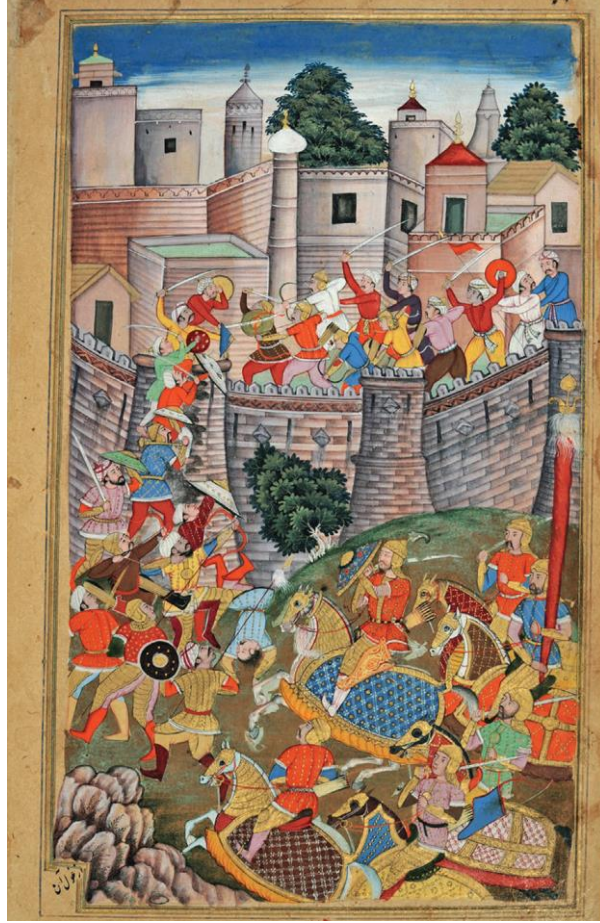
ZAIN KHAN, *Tabaqat-ı Baburi*, Çev. S. Hasan Askari, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 1982.

Ekler

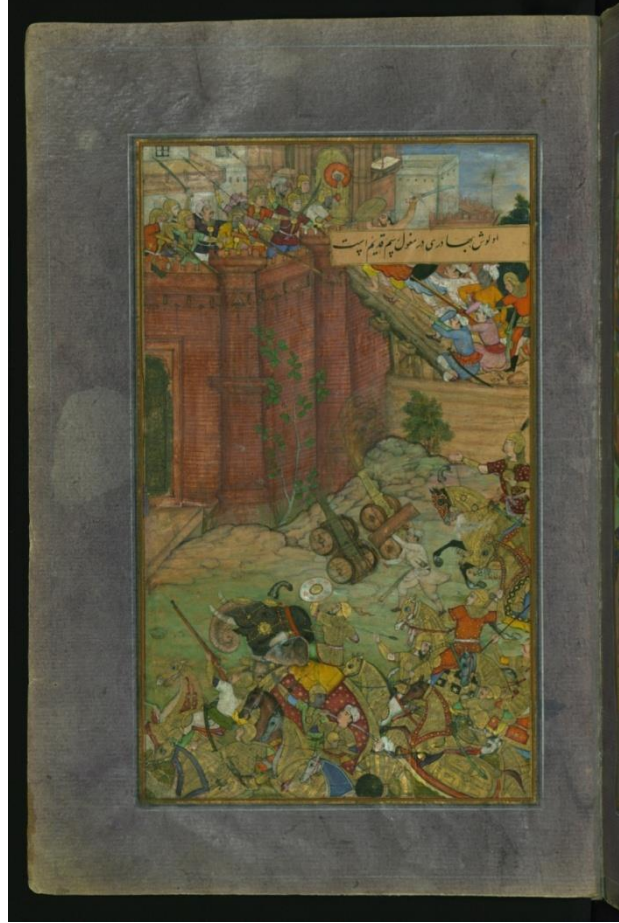

Çendiri Kuşatması (1527-28).

Kaynak: Som Prakash Verma, *The Illustrated Baburnama*, Routledge, New York 2016, s. 248.

Babür Şah'ın Becur Kalesi'ni Fethi (1519)
Kaynak: Som Prakash Verma, *a.g.e.*, s. 204.

Esfera Kuşatması, (1494-95)

Kaynak: The Walter Art Museum, Online Collection, Acc. No: W.596.6A